

SONDERAKTION KRAKAU

Do planowanej inauguracji, niestety, nie doszło. Na żądanie SS – Sturmbannführera Bruno Müllera – rektor zaprosił pracowników naukowych UJ na 6 listopada na godzinę 12 do sali wykładowej nr 66 im. Mikołaja Kopernika w Collegium Novum (obecnie sala nr 56 im. Józefa Szujskiego) na wykład Niemca o stosunku III Rzeszy i narodowego socjalizmu do zagadnień nauki i szkolnictwa wyższego¹. Rektor zapewne wierzył, że wykład Müllera oznacza ostateczną zgodę władz okupacyjnych na otwarcie Uczelni, zaapelował więc o liczny udział pracowników w tym spotkaniu. Apel poskutkował i w sali zgromadzili się prawie wszyscy profesorowie Uniwersytetu, wielu innych pracowników, również z Akademii Górniczej i Akademii Handlowej.

Wykład okazał się pułapką, perfidnie przygotowaną przez Niemców. W krótkim wystąpieniu Müller powiedział między innymi: *Moi panowie, zwołałem was, aby wam powiedzieć, że uniwersytet krakowski był zawsze ogniskiem antyniemieckich nastrojów, w tym duchu niezycliwym wychowywał młodzież [...]. Dlatego zostaniecie aresztowani i posłani do obozu*².

ukowców, z tego 155 z Uniwersytetu, 22 z Akademii Górniczej oraz 3 z Akademii Handlowej. Do obozu wywieziono prawie całe grono profesorów, docentów i asystentów Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Akademii Górniczej³. Aresztowanych przewieziono do więzienia przy ul. Montelupich, a później do dawnych koszar 20. pułku piechoty przy ul. Mazowieckiej. Kolejnym etapem było więzienie we Wrocławiu. Tam profesorowie przebywali około trzech tygodni. 28 listopada uwięzieni znaleźli się w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen-Oranienburgu koło Berlina.

W wyniku akcji podjętej przez Polski Czerwony Krzyż jeszcze w Krakowie uwolniono 13 osób. Wśród nich było trzech Ukraińców, profesorów UJ, których wyreklamował dawny docent UJ Włodzimierz Kubijowicz⁴.

Jeszcze podczas pobytu w Krakowie do miejsca uwięzienia przybył Niemiec dr Fritz Arlt, kierownik

Głównego Wydziału Ludności i Opieki Społecznej rządu GG. Zapropował on zwolnienie i współpracę profesorom: Kazimierzowi Stołyhowi (antropolog), Jerzemu Smoleńskiemu (geograf) oraz Kazimierzowi Dobrowolskiemu (socjolog i et-

Aresztowanie profesorów UJ 6 listopada 1939 r. w ramach Sonderaktion Krakau. Mal. Mieczysław Wątorski

The arrest of the Jagiellonian University's professors under Sonderaktion Krakau, 6 November 1939. Painting by Mieczysław Wątorski

Zbiory Muzeum UJ • Jagiellonian Museum

Archiwum UJ • Jagiellonian University Archives

Archiwum UJ • Jagiellonian University Archives

Schubhaft-Karteil											
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Name: (mit Zusatz nach Schicksal)											
Korbelt											
Vorname: Stanislaus											
In Schubhaft genommen am: 6.11.39											
in Krakau											
Geburtsort und -zeit: 5.6.82 in Krakau											
Beruf: Lektor U.J.											
In Schubhaft bei: II D Haft Nr. 96											
Auf Bestimmung in (Stabsk. Stabschef): Krakau											
Für die Schubhaft einzulösen am: nie											
Geburtsort: Krakau											
Geburtszeitpunkt: nie											
Geburtsortzeitpunkt: Krakau											
Grund für Schubhaft (Stabsk. Stabschef): Aktion gegen Univ. Professoren											
Zusätzliche Eintragung: Nat. Pole											
Einschreibenummer: Stanislaus Korbelt 48(5)											

Schubhaft-Karteil											
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Name: (mit Zusatz nach Schicksal)											
Wiśniewski											
Vorname: Walenty											
In Schubhaft genommen am: 6.11.39											
in Krakau											
Geburtsort und -zeit: 19.7.94 in Bydgoszcz/Dobroszyce											
Beruf: Prof., a.s. Handelsakademie/Dok. U.J.											
In Schubhaft bei: II D Haft Nr. 96											
Auf Bestimmung in (Stabsk. Stabschef): Krakau											
Für die Schubhaft einzulösen am: nie											
Geburtsort: Krakau											
Geburtszeitpunkt: nie											
Geburtsortzeitpunkt: Krakau											
Grund für Schubhaft (Stabsk. Stabschef): Aktion gegen Univ. Professoren											
Zusätzliche Eintragung: Nat. Pole											
Einschreibenummer: Walenty Wiśniewski 49(18)											

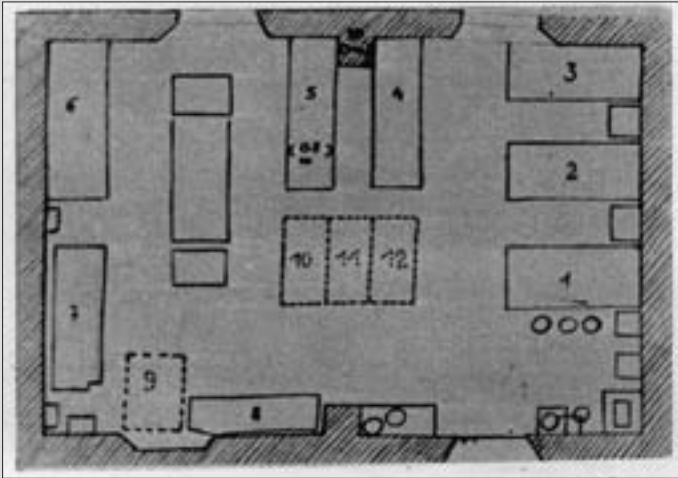
Przykład kartotek założonych przez gestapo uwięzionym profesorom

Card files kept by the Gestapo for the imprisoned academics

Jeszcze przed „wykładem” Collegium Novum zostało otoczone przez oddziały SS. Zebranych profesorów w sposób bardzo brutalny załadowano do „bud” policyjnych, nierzadko używając przemocy fizycznej. Łącznie aresztowano 183 na-

nolog). Warunkiem zwolnienia miało być podpisanie deklaracji o nieprowadzeniu działalności politycznej i prawdopodobnie wyrażenie zgody na podjęcie pracy w Ostinstitut. Żaden z wymienionych uczonych nie przyjął propozycji Niemca⁵.

Plan celi nr 306 w więzieniu wrocławskim sporządzony przez Tadeusza Estreichera; źródło: J. Zaborowski, S. Poznański, Sonderaktion Krakau. W dwudziestą piątą rocznicę 6 listopada 1939 r., Warszawa 1964, s. 75
 Map of cell no. 306 in the Wrocław jail. Compiled by Tadeusz Estreicher. After J. Zaborowski & S. Poznański, Sonderaktion Krakau. W dwudziestą piątą rocznicę 6 listopada 1939 r., Warszawa, 1964, p.75

Jerzy Smoleński, and the sociologist and ethnologist Kazimierz Dobrowolski a release on condition they sign a declaration not to engage in political activity and (presumably) agree to take up employment in the Institut für Deutsche Ostarbeit. None of the three accepted Arlt's offer.⁵

Andrzej Chwalba writes:

*6 November 1939 marked a turning point. The arrest of the professors was a precedent and, as it turned out, the start of the arduous road for the Polish educated classes and artists under Nazi occupation and not, as some believed, an isolated occurrence. On that day not only the University but also all the Polish institutions of higher education and secondary schools were condemned.*⁶

In other words, the Sixth of November was to launch the annihilation of the Jagiellonian University. Hans Frank wanted to establish a German university in its place.

News of the arrest of the professors of Kraków quickly spread throughout the world. All the major newspapers and magazines reported it. Many intellectuals and academics from neutral countries like the USA, Sweden, Switzerland, Spain, and Yugoslavia protested. Hungarians and Italians, Germany's allies, made a particularly active contribution to the

protest campaign. Protesters even managed to get Mussolini to intervene. There was also an intervention from the Vatican. Pope Pius XII received a list of the arrested professors.⁷ There were also individual protests from German scholars, mostly Slavists. The German authorities, who at the time still took international opinion into consideration, decided to release some of the prisoners detained in Sachsenhausen. But it was the only instance of such a reaction in the history of German concentration camps. On 8 February 1940 102 inmates over forty were released. But before they were discharged they had to sign a declaration that they would not practise in their profession.⁸ The remaining academics were moved to other concentration camps such as Dachau (4 March 1940), and some were released at later times.

Antoni Jackowski and Izabela Soljan

¹ A. Chwalba, *Kraków w latach 1939–1945*, Kraków, 2002, p. 165.

² After A. Chwalba, *Kraków w latach 1939–1945*, op.cit., p. 165.

³ Rector Lehr-Splawiński's address in H. Barycz (ed.), *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939–1945 oraz za rok akademicki 1945*, Kraków, 1946, p. 10.

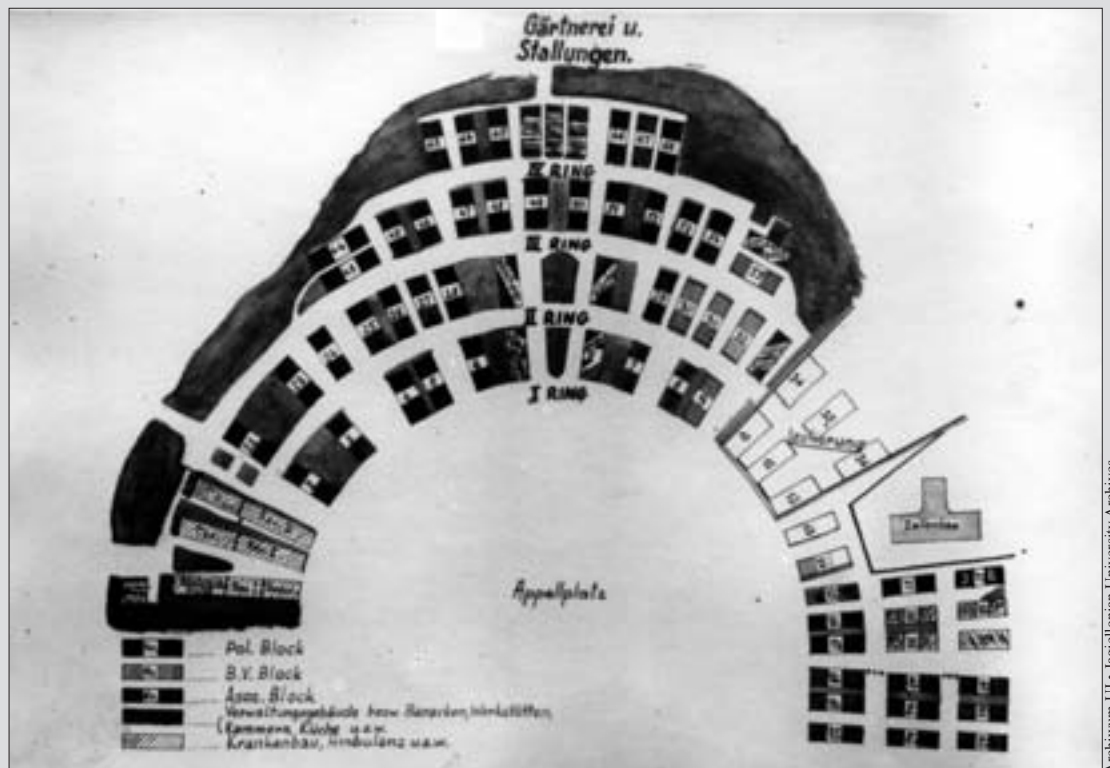
⁴ V. Frančić, *Profesorowie w Sachsenhausen*, in M. Zarębowa, A. Zaręba, *Ne Cedat Academia. Kartki z dziejów tajnego nauczania w Uniwersytecie Jagiellońskim 1939–1945*, Kraków, 1975, p. 43.

⁵ J. Gwiazdomorski, *Wspomnienia z pobytu profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w niemieckim obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen*, Kraków, 1945, p. 35–36; J. Buszko, I. Paczyńska, *Podstępne uwięzienie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (6 XI 1939 r.)*. Dokumenty, Kraków, 1995, p. 394; S. Leszczycki, *Z pobytu w Sachsenhausen i Dachau, 1939–1941*, *Przegląd Lekarski*, T. 45, nr 1/1998, p. 105; A. Bolewski, H. Pierzchała, *Martyrologia profesorów Akademii Górniczej w hitlerowskich więzieniach i obozach koncentracyjnych*, Kraków, 1985, p. 38–39.

⁶ A. Chwalba, *Kraków w latach 1939–1945...*, op.cit., p. 167.

⁷ An interesting account of the campaign to release the academics is to be found in F. Ziejka, "Książka – pielgrzym". B. Domański, S. Skiba (eds.), *Geografia i sacrum. Profesorowi Antoniemu Jackowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Vol. 1, Kraków, 2005, p. 51–62.

⁸ A. Chwalba, *Kraków w latach 1939–1945*, op.cit., p. 169.

Plan obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Profesorów krakowskich umieszczono w barakach nr 45 i 46
 Map of Sachsenhausen concentration camp. The Cracovian academics were put in block nos. 45 and 46

Zbigniew Suliński

Brama wejściowa do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen
Entrance gate to Sachsenhausen concentration camp